Analyzing the Role of Basic Religion Institutions in the Local Community Development: The Case of Sheshgelan Neighborhood

Peyman Zadehbagheri*
PhD in Islamic Urbanism, University Instructor and Urban Planner, Yasuj, Iran.
(Received 23 Sept 2020, Accepted 4 Jan 2021)

Religious institutions are a group of social institutions that aim to meet the religious needs of society. A religious institution that has an active presence in Islamic societies is the mosque. Mosque, as the main building in Islamic cities, serves two main purposes. Religious purpose: it means the worship of God collectively and social purpose: it means creating unity within the community and reinforcement of social relations. The purpose of this study is to identify the role that religious institutions, especially mosques, can play in the development of local communities. Research adopts a descriptive-analytical approach. In the theoretical framework and literature of the subject, the documentary method has been used and the research findings have been collected using the field method and preparing a questionnaire. The statistical population of the present study includes the residents of Sheshgelan neighborhood in District 10 of Tabriz Municipality. Shashgelan is one of the few neighborhoods that has 6 active mosques, and the service area of some of these mosques includes the whole city of Tabriz. Existence of a network of effective communication between the residents of the neighborhood with a sense of sharing interests has turned Sheshgelan into a developing neighborhood community. But what has been neglected in the meantime is the role that the related mosques can play in the development of the local community. The Cochran's formula has been used to obtain the sample size. Based on this and according to the statistical population, the sample size includes 150 people and the unit of analysis in this study is individual. The research hypothesis is based on the fact that there is a significant relationship between religious institutions and the development of local communities. Kendall coefficient and Spearman correlation coefficient were used to determine this relationship. Results of the research show that the value of the Kendall coefficient among all components of local community development and religious institutions is above 60% and the Spearman correlation coefficient exceeds 65%, which indicates a positive and significant relationship between components of local community development and its religious institution. Findings show that daily interaction in the mosques of Sheshgelan neighborhood leads to the formation of a sense of trust that is effective in restoring trust and continuity of interaction. The neighborhood mosque is a place of gathering and a basis for unity and solidarity of different strata of the neighborhood residents. The neighborhood mosque can even be considered as a council mosque and a representative of the Muslim community in the neighborhood, and this social unit with principled planning can have a tremendous impact on advancing the neighborhood development and solving its problems. Also, the mosque plays a great role in creating harmony and empathy and creating social interactions among the residents of the neighborhoods, to provide a work space and interaction at the neighborhood level.

Keywords: Religious institutions, local community development, Sheshgelan neighborhood.

* Corresponding author. E-mail: pzadehbagheri@gmail.com

Copyright© 2020, the Authors | This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial .terms

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

مقالهٔ پژوهشی

DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37

سال پنجم، شماره دوم- پاییز و زمستان ۹۹

واکاوی نقش نهادهای مذهب پایه در توسعهٔ اجتماع محله‌ای
نمونهٔ موردی: محلهٔ ششگلان

پیمان زاده باقری*

دکترای شهرسازی اسلامی، مدرس دانشگاه و برنامه‌ریز شهری، یاسوج، ایران.

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۷/۲، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۱۰/۱۵)

چکیده

نهادهای مذهبی، گروهی از نهادهای اجتماعی هستند که هدفشان برآورده ساختن نیازهای دینی و مذهبی جامعه است. یکی از نهادهای مذهبی که در جوامع اسلامی حضوری فعال دارد، نهاد مسجد است. مسجد به عنوان اصلی‌ترین بنا در شهرهای اسلامی، دو هدف عمده دارد. هدف مذهبی: یعنی پرستش و عبادت خدا به صورت جمعی و هدف اجتماعی: یعنی ایجاد اتحاد در درون اجتماع و تقویت روابط اجتماعی. هدف از این پژوهش، شناسایی نقشی است که نهادهای مذهبی و به‌ویژه مساجد می‌توانند در توسعهٔ اجتماعات محلی داشته باشند. روش‌شناسی پژوهش، رویکرد توصیفی – تحلیلی است. در قسمت چارچوب نظری و ادبیات موضوع از روش اسنادی استفاده شده است و یافته‌های پژوهش نیز با استفاده از روش میدانی و تهیه پرسش‌نامه بوده است. جامعهٔ آماری پژوهش حاضر، شامل ساکنان محلهٔ ششگلان در منطقه ده شهرداری تبریز است که برای به‌دست آوردن حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است. بر این اساس و با توجه به جامعهٔ آماری، حجم نمونه شامل ۱۵۰ نفر و واحد تحلیل در این پژوهش، فرد است. فرضیهٔ پژوهش بر این استوار است که بین نهادهای مذهبی و توسعهٔ اجتماعات محلی ارتباط معناداری وجود دارد. برای تعیین این ارتباط، از آزمون ضریب کندال و ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که مقدار ضریب کندال در بین تمامی مؤلفه‌های توسعهٔ اجتماع محلی و نهادهای مذهبی بیش از ۶۰ درصد و مقدار ضریب همبستگی اسپیرمن نیز بیش از ۶۵ درصد است که این امر بیانگر رابطهٔ مثبت و معناداری میان مؤلفه‌های توسعهٔ اجتماع محلی و نهادهای مذهبی است.

واژگان کلیدی

نهادهای مذهبی، توسعه اجتماع محلی، مساجد تبریز، محلهٔ ششگلان.

* نویسندهٔ مسئول مکاتبات: pzadehbagheri@gmail.com

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

مقدمه

توسعهٔ اجتماع محله‌ای به عنوان تلاشی برنامه‌ریزی شده برای تولید دارایی‌هایی تشریح می‌شود که ظرفیت ساکنان را برای ارتقاء کیفیت زندگی‌شان افزایش می‌دهد (Green and Haines 2007). این‌گونه توسعه هنگامی رخ می‌دهد که ساکنان متعهد، سرمایه‌گذاری بر روی دارایی‌هایشان داشته باشند (Kretzman and Mcnight 1993). یکی از دارایی‌های اجتماع محله‌ای در شهرهای اسلامی نهادهای مذهبی هستند که به واسطهٔ خدماتی که به ساکنان محلات می‌رسانند، به عنوان یاورانی خاموش عمل می‌کنند (Sullivan 1998). مسجد به عنوان مهمترین نهاد مذهبی در محلات شهرهای اسلامی، نهادی است فعال، اثرگذار، مسئولیت‌پذیر در صحنهٔ تعاملات اجتماعی و فرهنگی که همواره با رفع نیازهایی که دولت، آن‌ها را در سطح محلی برآورده نکرده است، خدماتی ارائه می‌دهد و در جهت توسعهٔ اجتماعات محله‌ای قدم برداشته است (Botchwey 2005). طبق آمار ارائه شده از سوی سازمان تبلیغات اسلامی و ستاد اقامهٔ نماز، به ازای هر هزار نفر، یک مسجد در ایران وجود دارد که به این ترتیب می‌توان گفت این نهاد مذهبی به عنوان بزرگترین و گسترده‌ترین پایگاه اجتماعی، فرهنگی و تبلیغی در سطح کشور است (Movazaf Rostami 2005). علی‌رغم اهمیت این نهاد مذهبی و ضرورت بهره‌گیری از کارکردهای آن، این‌گونه به نظر می‌رسد که نقش این نهاد مذهبی در توسعهٔ اجتماع محله‌ای کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

محلهٔ ششگلان در منطقهٔ ده شهرداری تبریز، از محدود محلاتی است که شش مسجد فعال در سطح محله دارد و حوزهٔ خدمات‌دهی برخی از این مساجد تمامی شهر تبریز را شامل می‌شود. وجود شبکه‌ای از ارتباطات مؤثر میان افراد ساکن در این محله با احساس اشتراک منافع، محلهٔ ششگلان را به یک اجتماع محله‌ای در حال توسعه تبدیل کرده است. اما چیزی که در این بین، مغفول مانده است توجه به میزان نقش و تأثیری است که مساجد این محله می‌توانند در جهت توسعهٔ اجتماع در محلهٔ ششگلان داشته باشند.

۱. سئوال پژوهش

پرسش اصلی پژوهش این است که حضور ساکنان در نهادهای مذهبی محله تا چه اندازه می‌توانند در ارتباط با توسعهٔ اجتماعات محله‌ای نقش آفرینی کنند؟

۲. پیشینهٔ پژوهش

بهاری[1] (۲۰۱۶ میلادی) در مقالهٔ خود با عنوان «تبیین نقش مساجد در توسعهٔ اجتماع محلی – تجارب مالزی» به بررسی میزان حضور افراد در مساجد در شهرهای مختلف کشور مالزی و نقشی که این مساجد می‌توانند در توسعهٔ اجتماع در مکان‌های مختلف داشته باشند، پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهند که رابطهٔ مستقیمی بین میزان حضور افراد محلی در مسجد با توسعهٔ اجتماع محلی وجود دارد و در بیشتر مساجد بررسی شده، توسعهٔ اجتماع محلی در جاهایی که افراد بیشتر در مساجد حضور داشتند، ملموس‌تر بوده است.

نیشا باتچوی[2] (۲۰۰۵ میلادی) در مقالهٔ خود با عنوان «حضور بخش مذهبی در توسعهٔ اجتماع محلی» به بررسی وسعت خدمات ارائه شده و شباهت و تفاوت‌های مکانی بین سازمان‌های اجتماع محور سکولار و گروه‌های مذهبی که به ارائه خدمات در فیلادلفیای شمالی می‌پردازند، پرداخته است. این پژوهش از رویکردهای کمّی و کیفی و ابزارهایی برای تحلیل فضایی استفاده کرده تا اطلاعات به‌دست آمده را بررسی کند و اثر بخشی مذهب را در توسعهٔ اجتماع محلی، بسنجد. مقاله، نتیجه‌گیری می‌کند که نهادهای مذهبی و به ویژه اجتماعات و سازمان‌های دین محور، حضور اجتماعی مهمی در خدمات‌رسانی دارند و در جایی که کار می‌کنند به عنوان یاورانی خاموش در

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

خدمات‌رسانی به افراد اهمیت حیاتی دارند و برای توسعهٔ محلی در نواحی شهری آمریکا سرمایه‌های نهادی (هر چند اغلب دیده نمی‌شوند) کمک‌های مهمی فراهم می‌آورند. این پژوهش، اعتقاد تصمیم‌گیران را آزمایش می‌کند که مؤسسات محلی و انجمن‌های شهروندی، یاری‌رسانان بزرگی در توسعهٔ اجتماع هستند، زیرا آن‌ها به‌طور مستقیم به نیازمندان کمک می‌کنند.

احمدیان (۱۳۹۵) در پژوهش خود با عنوان «بررسی نقش مساجد در توسعهٔ اجتماع محله‌ای در شهر مشهد» با بررسی متغیرهای مربوط به فعالیت‌های چندگانهٔ مسجد، در سطح محله در هفت محور کلی (نقش مسجد در غنی‌سازی اوقات فراغت، ایجاد فضای فرهنگی، ارائهٔ کمک‌های مالی، برگزاری مراسم و جلسات مذهبی- فرهنگی، افزایش میزان مشارکت ساکنان محله، ارائهٔ کمک‌های مشاوره‌ای، ارتقای امنیت فردی و اجتماعی، از طریق افزایش نظارت درونی و بیرونی) و همچنین بررسی استقبال مردم محله از فعالیت‌ها، برنامه‌ها و بسترهای فراهم شده توسط مسجد، به تحلیل نقش مسجد به عنوان گسترده‌ترین شبکهٔ فراگیر اجتماعی و نقش‌آفرینی آن در توسعهٔ محله‌ای در شهر مشهد می‌پردازد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهند که مساجد در محورهای مورد بررسی، برنامه‌های مؤثری را در جهت توسعهٔ محله‌ای دارند.

تقوایی و معروفی (۱۳۸۹) در پژوهش خود با عنوان «ارزیابی نقش مساجد در ارتقاء کیفیت محیط، مطالعهٔ موردی- مسجد امیر تهران» به تأثیر مسجد بر کالبد پیرامون آن می‌پردازد و نقش آن را در ایجاد و تحکیم هویت، خوانایی، معنابخشی و جهت‌دهی به محیط کالبدی مؤثر می‌داند. همچنین در این پژوهش، ارتباط میان سطح عملکردی مسجد امیر در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی و مذهبی با میزان همبستگی اجتماعی در میان ساکنان محله تأیید شده، به گونه‌ای که هر چه بر میزان کمیّت و کیفیت فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی و مذهبی مسجد افزوده شده است و افراد بیشتری در انجام این فعالیت‌ها درگیر شده‌اند، میزان همبستگی اجتماعی ساکنان منطقه نیز تقویت شده است.

۳. چارچوب نظری پژوهش

انگاشت نهاد مذهبی

نهادهای اجتماعی مهمترین سازمان‌های اجتماعی هستند که نیازهای اساسی انسان‌ها را در جوامع برآورده می‌کنند. علت وجود و نقش نهادها در جوامع بشری، آن است که نیازهای اساسی و همیشگی هر جامعه را پاسخ می‌دهند. در همهٔ جوامع بشری برای برآورده ساختن نیازهای اساسی اعضای جامعه، پنج نهاد اجتماعی اولیه ایجاد شده است و کارکردهای مهمی را به عهده دارد. کمیت و کیفیت این نهادها ممکن است از جامعه‌ای به جامعه‌ای دیگر متفاوت باشد، ولی آن‌ها در همهٔ جوامع پدید آمده و توسعه یافته‌اند. این نهادها عبارت هستند از نهادهای خانوادگی، دینی و مذهبی، حکومتی، اقتصادی و آموزشی. در جوامع متفاوت نهادهای دینی و مذهبی متعدد و متنوعی وجود دارند، ولی اکثر کارکردهای نهادهای دینی در جوامع مختلف، مشترک است. از جمله این کارکردها می‌توان به ایجاد مبانی اخلاقی و ارزشی، تقویت انسجام میان افراد، ایجاد همبستگی در جامعه، ایجاد هویت اخلاقی، تقویت ارزش‌های انسانی و توجه دادن به انسان‌ها اشاره کرد (Gholi Pour 2006, 19). یکی از نهادهای مذهبی که در جوامع اسلامی حضوری فعال دارد، نهاد مسجد است.

مسجد در عرف و فرهنگ اسلامی به عبادتگاه مسلمانان گفته می‌شود، و در اصطلاح شرعی به مکانی اطلاق می‌شود که برای نماز خواندن همهٔ مسلمانان وقف شده باشد. رسالت اصلی نهاد مسجد، برگزاری آیین کرنش و نیایش و ارتباط عبادی انسان با خداوند متعال است، ولی هیچگاه کارکرد مساجد صرفاً به اقامه نماز جماعت و انجام عبادات جمعی محدود نشده است. جدول شمارهٔ ۱ کارکرد مساجد را در ادوار مختلف نشان می‌دهد.

انگاشت اجتماع و اجتماع محلی

انگاشت اجتماع در معانی مختلف و متعدد به کار می‌رود ولی جوهر مشترک آن معانی، معرف نوعی فضای اجتماعی است که در آن بُعد مکانی و بُعد اجتماعی وحدت پیدا کرده است. این مفهومی است که از نظر برنامه‌ریزی شهری بسیار حائز اهمیت است. در واقع، آنچه بر ادبیات اجتماع تسلط

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

جدول ۱: کارکرد مسجد در ادوار مختلف

Table1: The function of the mosque in different time periods (Shayegan 2010)

	کارکرد		زمان: صدر اسلام	زمان: اکنون
۱	عبادی	۱- نماز جماعت	+	+
		۲- برگزاری مراسم دعا	+	+
		۳- برگزاری جلسات سخنرانی	+	+
۲	فرهنگی آموزشی	۱- تبلیغ دین	+	+
		۲- کلاس‌های سواد آموزی	+	+
		۳- کلاس‌های هنری و ورزشی	–	+
		۴- برگزاری اردوهای سیاحتی – زیارتی	–	+
۳	سیاسی اجتماعی	۱- قضاوت	+	–
		۲- بیعت و رأی‌گیری	+	+
		۳- برگزاری مراسم ختم	–	+
		۴- امر به معروف و نهی از منکر	+	+
		۵- پناهگاه مردم نیازمند	+	+
		۶- مذاکرات سیاسی	+	–
		۷- مکانی برای مشورت افراد اجتماع	+	+
۴	اقتصادی	۱- کمک بلاعوض به مردم نیازمند	+	+
		۲- تشکیل تعاونی‌های مصرف محلی	–	+
		۳- تشکیل صندوق قرض‌الحسنه	–	+

دارد، فضا و ویژگی‌ها و تعاملات است. اجتماعات با وجود ارتباطات اعضای خود موجودیت می‌یابند و فقط واحدهای قلمرویی تلقی نمی‌شوند، بلکه شامل اتصالات موجود میان مردم می‌شوند که منافع مشترکی را در شبکه‌ای از ارتباطات اجتماعی سهیم هستند. با وجود تعاریف گوناگون از انگاشت اجتماع، این انگاشت که اجتماع را افراد تشکیل می‌دهند و موضوعاتی چون تعامل شبکه‌های اجتماعی هویت جمعی را دربردارند مورد توافق است. در واقع به یک گروه اجتماعی با شبکه‌های پیچیده‌ای از تعامل اجتماعی دلالت دارد (Grant 2006). اجتماع محلی نیز به اجتماع مبتنی بر مکان یا محله به مثابه انگاشت سنتی در نواحی خُرد شهری دلالت دارد که در محدوده‌ای مشخص و متمایز دور یک سکونتگاه یا ناحیه‌ای با افرادی که در مجاورت هم زندگی می‌کنند و تعاملاتی رو در رو بر اساس نزدیکی سکونت دارند، ایجاد شده است. اجتماع محلی، به مثابه موجودیت جمعی شامل افرادی با ویژگی‌های گوناگون (چون سن، جنسیت، زبان، قوم) است، که در مجاورت فضایی پیوندهای روانشناختی با همدیگر دارند و تعامل اجتماعی و اقتصادی افراد در مکانی که زندگی می‌کنند چون نواحی خُرد شهری با طرح کالبدی شامل کاربری زمین و تسهیلات زیربنایی در این اجتماع مورد توجه است (Deller and Sheilds 1998). به طور کلی، اجتماع محلی با سه عنصر به صورت زیر تعریف می‌شود (Green and Haines 2002):

- مکان (محدوده، ناحیه، نواحی خُردشهری)
- سازمان یا نهادهای اجتماع که تعامل عادی بین ساکنان را فراهم می‌کند.
- تعامل اجتماعی مبتنی بر موضوعات و علائق مشترک ساکنان

انگاشت توسعهٔ اجتماع محلی

انگاشت توسعهٔ اجتماع محلی بر این باور است که یک شهر یا یک واحد همسایگی فقط مجموعه‌ای از ساختمان‌ها نیست، بلکه اجتماعی از مردم است که با مشکلات مشترک روبرو هستند و با داشتن ظرفیت‌هایی برای خود بهبودی[۳] که هنوز بی‌استفاده باقی مانده است، تلاش می‌کنند.

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

تعاریف، ابتدا به افراد و ارتباط آن‌ها و سپس به مکان‌های جغرافیایی اشاره می‌کنند و این امر را یادآور می‌شوند که بدون مردم و ارتباطات میان آن‌ها یک اجتماع فقط مجموعه‌ای از ساختمان‌ها و خیابان‌ها محسوب می‌شود. در این رابطه، توسعهٔ اجتماع محلی، شکل توسعهٔ اجتماعات قوی‌تری را از افراد و ارتباطات اجتماعی و روانشناختی که آن‌ها در آن سهیم هستند، به خود می‌گیرد. مباحثی که بر این جنبه از توسعهٔ اجتماع محلی تمرکز می‌کند، به مانند یک فرایند آموزشی در توانمندسازی[4] شهروندان در رویارویی با مشکلات از طریق تصمیم‌سازی گروهی است و یا احتمال دارد که توسعهٔ اجتماع محلی را به‌عنوان درگیری در فرایند برشمرند که در پی دستیابی به ارتقاء در برخی جنبه‌های زندگی اجتماع است و به شکل طبیعی، چنین عملی به قوی کردن الگوی اجتماع، ارتباطات نهادی و انسانی منجر می‌شود. تمامی این جوانب از توسعهٔ اجتماع بر فرایند آموزش مردم که چگونه با یکدیگر کار کنند تا مشکلات معمول و مشترک را بگشایند، متمرکز هستند (Phillips and Pittman 2009). با توجه به آنچه بیان شد، توسعهٔ اجتماع محلی نوعی از تحول مثبت در مقیاس محله است که هدف آن شناسایی مشکلات محله، افزایش اعتبار منابع مالی و محلی است و عبارت از فرایندی مبتنی بر مشارکت داوطلبانه و خودیارانه در میان اجتماع (ساکنان) یک محله در جهت بهبود شرایط فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی است. در تعریفی دقیق‌تر می‌توان گفت، برنامه‌ای است که با توجه به شرایط خاص هر محله و سرمایه‌های اجتماعی موجود در آن، توسط ساکنان همان محله و نظارت تسهیل‌گران توسعه، تدوین و انجام می‌شود و تعمیم‌های ذهنی و غیرواقعی در این زمینه، در نظر گرفته نمی‌شود. توسعهٔ اجتماع محلی یک سری مؤلفه‌ها دارد از جمله مشارکت، احساس تعلق به محله، اعتماد و تعامل اجتماعی، که در زیر آمده‌اند (Grant 2006).

انگاشت مشارکت

مشارکت در معنای لغوی آن، «سهمی در چیزی غیر از خود داشتن» است (Aryanpour 1996) با هم شریک شدن، همکاری کردن و درگیر شدن در یک فعالیت، مشارکت محسوب می‌شود (Oxford 2003). علاوه بر آن، تعاریف متعددی هم در حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی از مشارکت وجود دارد. انگاشت مشارکت از پایه‌ای‌ترین مفاهیم مرتبط با توسعهٔ اجتماع محلی است. در امر برنامه‌ریزی، مفهوم اصلی مشارکت مردمی، دخالت دادن مردم در زمینه‌هایی از توسعه و برنامه‌ریزی شهری است که به عموم شهروندان مربوط است. دخالت دادن مردم، در طیفی از اختیار کامل در برنامه‌ریزی تا دخالت سطحی آنان را دربر می‌گیرد. مشارکت کامل فقط در جایی تحقق می‌یابد که مردم بتوانند نقش فعالی را در فرایند تهیهٔ برنامه بر عهده گیرند (Arnstein 1971). آنچه در مفهوم مشارکت در فرایند توسعهٔ اجتماع محلی اهمیت می‌یابد، چگونگی مؤثر بودن دانش و اطلاعات ساکنان در فرایند مشارکت است. به بیان دیگر «بسیج اجتماع»[5] و «ظرفیت‌سازی اجتماع»[6] برای تأثیرگذاری در فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و مشارکت هدفمند در توسعهٔ اجتماع نقش اساسی دارد (Christenson and Robinson 1989).

احساس تعلق به محله

احساس تعلق به گروه، جامعه و مکانی خاص، از جمله احساسات ضروری در زندگی اجتماعی انسان‌ها است. از دیدگاه روانشناسی اجتماعی، حس تعلق اجتماعی، زبان و چارچوبی را به وجود می‌آورد که به وسیلهٔ آن، ما نسبت به نحوهٔ عملکرد افراد در گروه‌ها و اجتماعات، دانش و آگاهی پیدا کنیم. وجود این حس سبب می‌شود از یک سو فرد در جامعه و محیط به شکل بالنده و پویا عمل کند و از سویی دیگر موجب می‌شود که فرد، گروه و جامعه و محله را متعلق به خود بداند و در جهت اعتلا، ارتقاء و توسعهٔ آن بکوشد. داشتن حس تعلق، منجر به ایجاد حس داشتن سرنوشت مشترک می‌شود، حسی که موجب ایجاد همکاری، تعاون و مشارکت در میان اعضای یک گروه یا اجتماع می‌شود (Taghvaye 2010). حس تعلق به محیط و مکان از جمله محله، نیز نوعی از احساس تعلق است و وجود این حس ضمن اینکه برای فرد، نوعی تشخیص و

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

بالندگی را به همراه دارد، سبب می‌شود که ساکنان در فعالیت‌های اجتماعی مربوط به محلهٔ خود احساس مسئولیت و در آن مشارکت کنند. حس تعلق محله‌ای با تأثیر گذاشتن بر میزان مشارکت‌های اجتماعی در محله، سبب تسریع و تسهیل در جریان توسعهٔ محله‌ای می‌شود (Mousavi 2008).

اعتماد

اعتماد، به میزان اطمینان افراد در مورد اینکه دیگران چقدر به حرف‌های خود عمل می‌کنند و یا انتظار می‌رود که عمل کنند و بالاخره حرف‌های آنان به چه میزان موثق است، اطلاق می‌شود. سطح اعتماد شخص به فرد دیگر، بستگی به برداشت شخصی از قابل اعتماد بودن آن دیگری دارد (Commission Research Paper 2003). فوکویاما (۱۹۹۵) اعتماد را انتظاری می‌داند که در اجتماعی برخوردار از رفتاری منظم، دارای روابط صادقانه و مبتنی بر تعاون، پدید می‌آید و مبنای آن هنجارهای مشترک بین مردم است و کلاس اوفه (Offe 1998) نیز اعتماد را به معنای باور به عملی که از دیگران انتظار می‌رود، می‌داند. در جمع‌بندی از منابع و متون جامعه‌شناسی، اعتماد را به عنوان سرمایهٔ افراد، یا سرمایه‌ای مستتر در روابط اجتماعی و یا نظام اجتماعی، مفهوم‌سازی کرده‌اند که تناسبی با رفتار منطبق بر کنش‌های انجام گرفته در سطح فردی ندارد (Piran 2013). توسعهٔ اجتماعات محلی بدون اعتماد و مشارکت اجتماعی شهروندان در امور محلی و به‌کارگیری نظام‌مند سرمایهٔ اجتماعی در خدمت توسعهٔ محلی، ممکن نخواهد بود. این امر افزایش تعلق و نظم اجتماعی شهروندان را به همراه می‌آورد و تعامل و ارتباط فراگیر مردم و مدیران شهری را موجب می‌شود و علاوه بر پویایی اجتماعی اجتماعات محلی، سبب گسترش مناسبات و روابط اجتماعی در سطح اجتماعات و بین شهروندان می‌شود و در کل ظرفیت‌ها و مهارت‌های افراد را در گشودن مشکلات افزایش می‌دهد و آنان را از حمایت‌های اجتماعی بهره‌مند می‌سازد (Molahassani 2006).

تعامل اجتماعی

یکی از نیازهای فطری انسان‌ها نیاز به برقراری تعاملات و روابط اجتماعی است. از تعاملات و روابط اجتماعی هم به عنوان یک نیاز فطری و هم وسیله‌ای برای ارضای نیازهای دیگر نام برده می‌شود. به طوری که انسان بدون برقراری روابط اجتماعی قادر به زیستن نیست. هرگاه عملی از شخصی سر زند که با پاسخ از سوی شخصی دیگر همراه باشد، اصطلاحاً به این عمل متقابل دوسویه، تعامل اجتماعی یا کنش متقابل اجتماعی گفته می‌شود. در این صورت میان این دو شخص، یک رابطهٔ اجتماعی برقرار می‌شود. ساده‌ترین عنصر زندگی مشترک انسانی، کنش اجتماعی است. کنش اجتماعی، سلسله حرکات بارزی است که انسان برای دستیابی به هدفی نسبت به انسانی دیگر انجام می‌دهد. افراد به برقراری رابطه اجتماعی، نیاز ذاتی دارند و به همین دلیل موقعیت‌هایی را فراهم می‌آورند تا بتوانند رابطهٔ اجتماعی خود را تجربه کنند (Abaszadeh 2013). در واقع، آنچه بر ادبیات توسعه اجتماع محلی تسلط دارد، فضا و ویژگی‌ها و تعاملات است. اجتماعات با وجود ارتباطات و تعاملات اجتماعی اعضای خود موجودیت می‌یابند و فقط واحدهای قلمرویی تلقی نمی‌شوند، بلکه شامل اتصالات موجود میان مردم هستند که منافع مشترکی را در شبکه‌ای از تعاملات اجتماعی سهیم می‌شوند (Grant 2006).

٤. فرضیه پژوهش

بین حضور ساکنان محلهٔ ششگلان در نهادهای مذهبی، از جمله مساجد محله و مؤلفه‌های توسعهٔ اجتماع محلی رابطهٔ معناداری وجود دارد.

۵. مدل نظری پژوهش

با توجه به چارچوب نظری و نظریه‌های ارائه شده در خصوص توسعهٔ اجتماع محلی و نهادهای مذهبی و تأثیرگذاری متغیرهای مهم اجتماعی که زیر مجموعهٔ دو مفهوم نهادهای مذهبی و توسعهٔ اجتماع محلی هستند، می‌توان مدلی ترسیم کرد که بیانگر تأثیر نهادهای مذهبی بر

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

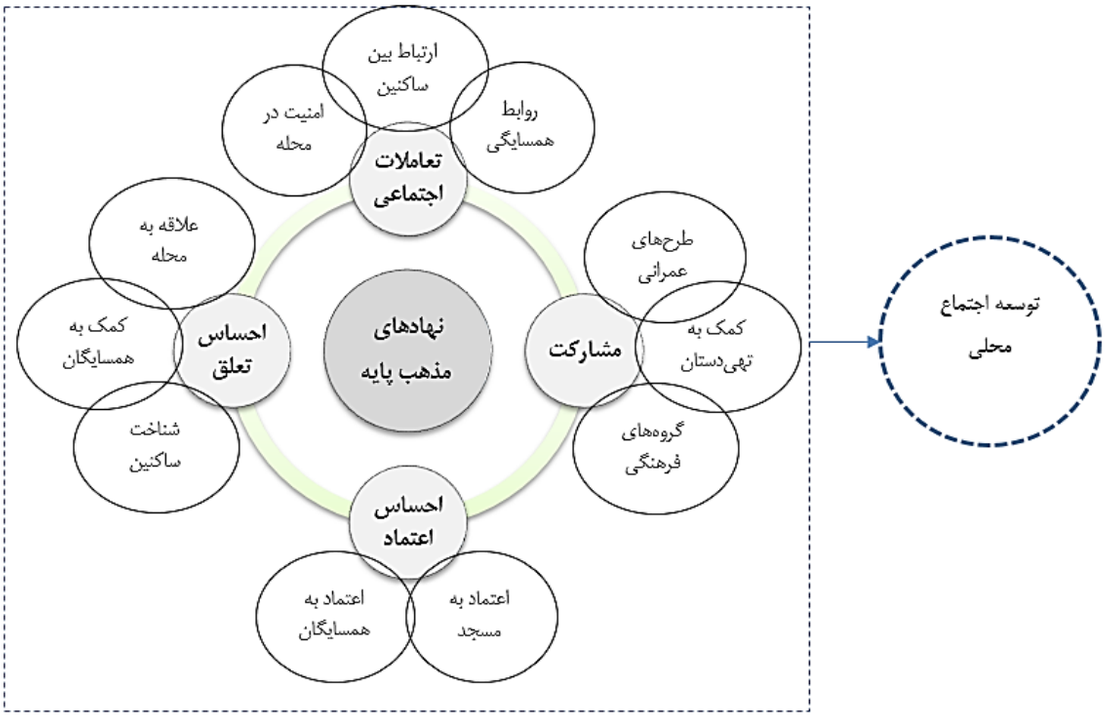

تصویر ۱: مدل مفهومی پژوهش
Fig.1: Conceptual model of research

توسعهٔ اجتماع محلی باشد. ادبیات موضوعی پژوهش، نشان می‌دهد که توسعهٔ اجتماع محله‌ای به طور اجتناب‌ناپذیری تحت‌تأثیر متغیرهایی چون مشارکت ساکنان در امور مربوط به محله، تعاملات اجتماعی مابین ساکنان محله، وجود حس اعتماد مابین ساکنان محله و احساس تعلق ساکنان نسبت به محله، قرار دارد.

مدل مفهومی پژوهش را بر اساس ادبیات موضوع، می‌توان به شرح زیر ترسیم کرد.

٦. روش پژوهش

رویکرد حاکم بر پژوهش، رویکردی توصیفی – تحلیلی است. با عنایت به انگاشت‌پردازی و آزمون نظریه صورت گرفته در این پژوهش، مقالهٔ حاضر در زمرهٔ جستارهای ترکیبی–تلفیقی گنجانده می‌شود. روش‌های جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، به دو دستهٔ اصلی، روش کتابخانه‌ای و روش میدانی تقسیم می‌شوند. در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات به منظور پاسخ به سئوال پژوهش و آزمون فرضیه، عموماً از روش میدانی (تهیه پرسش‌نامه) استفاده شده و جهت جمع‌آوری اطلاعات مربوط به ادبیات و چارچوب نظری پژوهش، از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. جامعهٔ آماری این پژوهش، ساکنان محدوده مطالعاتی (محله ششگلان) واقع در منطقهٔ ده شهرداری تبریز هستند. به منظور تعیین حجم نمونه، از روش کوکران استفاده شده است. تعداد پرسش‌شوندگان بر اساس فرمول کوکران شامل ١٤٦ نفر است که در این مطالعه جهت تحصیل اطمینان بیشتر و خطاهای احتمالی که در برخی پرسش‌نامه‌ها ممکن است وجود داشته باشد، نمونه ١٥٠ تایی برای محله انتخاب شد که از این تعداد ٩٤ نفر مرد و ٥٦ نفر زن بودند و افراد در طیف سنی ١٧ تا ٦٩ سال قرار داشتند که با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی، انتخاب شدند.

در این پژوهش، پرسش‌نامه‌ای بر اساس طیف لیکرت[٧] تنظیم شده است که در آن، از هر پرسش‌شونده خواسته شده است تا میزان موافقت خود را با این گویه که "من فکر می‌کنم حضور در مسجد محله می‌تواند سبب افزایش (شاخص‌های پژوهش) در محلهٔ ششگلان شود" در پنج سطح کاملاً موافقم (با امتیاز ٥) تا کاملاً مخالفم (با امتیاز ١)

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

تصویر ۲: محلهٔ ششگلان در منطقهٔ ده شهرداری تبریز
Fig. 2: Sheshgalan neighborhood in district 10 of Tabriz municipality (Naghshe Mohit Consultee 2012)

اعلام کند. میزان موافقت مخاطبان با هر گویه، به منزلهٔ میزان اهمیت و نقش نهادهای مذهبی در افزایش شاخص‌های مربوط به توسعهٔ اجتماع محلی است.

۷. قلمرو مکانی پژوهش

محلهٔ ششگلان در منطقهٔ دَه شهرداری تبریز قرار دارد. این محله مساحتی ٦٦ هکتاری دارد که تقریباً معادل ٦/٣ درصد از منطقهٔ ده شهرداری تبریز است که با داشتن جمعیتی در حدود ۷۲۰۰ نفر، یکی از محلات قدیمی و مذهبی در شهر تبریز محسوب می‌شود. محلهٔ ششگلان از سمت شمال به محلهٔ سرخاب، از سمت جنوب به محلهٔ خیابان و رودخانهٔ مهران‌رود، از سمت شرق به محله‌های پل‌سنگی و سیلاب و از سمت غرب به محله‌های سرخاب و حرم‌خانه محدود می‌شود و حدود آن از پل قاری تا خیابان عباسی است. ولی در وضع موجود به دلیل خیابان‌کشی‌های انجام شده حدود تعریفی این محله کاهش یافته و از شمال به خیابان عارف، از جنوب به خیابان فارابی، از شرق به خیابان بهشتی و از غرب به خیابان ثقه‌الاسلام محدود شده است. کاربری غالب در محدودهٔ مطالعاتی، کاربری مسکونی و در اولویت بعدی کاربری تجاری – خدماتی است، اما با این وجود کاربری‌های فرهنگی و مذهبی نیز به عنوان کاربری‌های شاخص در محدودهٔ مورد مطالعه، حضور دارند. ششگلان شش مسجد دارد که معروفترین آن مسجد سید حمزه است که در کنار بقعهٔ مبارکه سید حمزه، نهادی مذهبی را تشکیل می‌دهند که روزانه پذیرای دو هزار نفر از ساکنان محلهٔ ششگلان و کل شهر تبریز است.

۸. یافته‌های پژوهش

خصیصه‌های عمومی شرکت‌کنندگان در مطالعهٔ آماری (سکنه محله) در جدول زیر آمده است. این ویژگی‌های عمومی مطابق با پرسش‌نامه‌های آماری در قالب پنج متغیر عمومی (جنس، سن، وضعیت زناشویی، میزان تحصیلات و نوع

جدول ۲: مشخصات عمومی پرسش‌شوندگان
Table 2: General details of the respondents

	جنسیت		سن			وضعیت زناشویی		تحصیلات			شغل					
	مرد	زن	جوان – زیر ۳۰ سال	میان‌سال	پیر – بالای ۶۰ سال	متأهل	مجرد	زیر کارشناسی	کارشناسی و ارشد	دکتری	آزاد	کارمند	بیکار	دانشجو	خانه دار	بازنشسته
درصد	۶۲	۳۸	۲۹	۶۴	۷	۶۴	۳۶	۳۴	۵۷	۵	۳۷	۲۰	۹	۲۱	۸	۵

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

جدول ۳: میزان تاثیرگذاری نهادهای مذهبی در افزایش حس اعتماد
Table 3: The effectiveness of religious institutions in increasing the sense of trust

	کاملاً موافقم	موافقم	بی نظر	مخالفم	کاملاً مخالفم	امتیاز
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب افزایش احساس اعتماد به یکدیگر (هم محله‌ها) در محلهٔ ششگلان می‌شود.	۲۹	۵۱	۴۲	۲۰	۸	۵۲۳
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب افزایش احساس اعتماد به نهادهای مذهبی تأثیرگذار در مدیریت محله می‌شود.	۲۴	۵۷	۴۷	۱۵	۷	۵۲۶
میانگین امتیاز						۵۲۵

شغل) بررسی شده‌اند.

میزان تأثیرگذاری نهادهای مذهبی از جمله مساجد محلهٔ ششگلان در افزایش حس اعتماد ساکنان محله به یکدیگر در جدول ذیل آمده است. همانطوری که ملاحظه می‌شود میزان تأثیرگذاری نهادهای مذهبی بر افزایش حس اعتماد در محله ششگلان، متوسط به بالا است به طوری که ۵۳ درصد پاسخگویان از افزایش زیاد تا بسیار زیاد حس اعتماد خود نسبت به دیگر ساکنان محله به واسطهٔ نهادهای مذهبی موجود در محله سخن گفته‌اند. نکتهٔ قابل توجه که در مصاحبه با پرسش‌شوندگان مشخص شد این است که ساکنان محله، نسبت به همسایگانی که به مسجد محله رفت و آمد داشتند، اعتماد بیشتری داشتند و این افراد را قابل اعتمادتر می‌دانستند.

میزان افزایش تعاملات اجتماعی در بین ساکنان محله به واسطهٔ وجود نهادهای مذهبی در محلهٔ ششگلان در جدول زیر آمده است. همانطوری که مشاهده می‌شود یافته‌ها دلالت بر سطح بالای افزایش تعاملات اجتماعی دارند به طوری که ٦٤ درصد پرسش‌شوندگان به سطح زیاد و بسیار زیاد افزایش تعاملات اجتماعی اشاره داشته‌اند. بیشتر پرسش‌شوندگان، برگزاری آیین‌های مذهبی و گردهمایی‌هایی را که عمدتاً به صورت خودجوش و غیررسمی در قالب برپایی نمازهای یومیه، برگزاری مراسم عزاداری، اعیاد و جشن‌های مذهبی در مساجد محله انجام می‌گیرد، موجب تقویت تعاملات اجتماعی در محله ششگلان می‌دانستند.

با مراجعه به یافته‌های پژوهش، میزان افزایش مشارکت‌های مختلف مدنی به واسطهٔ حضور نهادهای مذهبی در محله ششگلان، در ۵۵ درصد جامعه مطالعاتی زیاد و بسیار زیاد، در ۱۵ درصد متوسط و در ۳۰ درصد کم و خیلی کم بوده است (جدول شماره ۵).

مصاحبه با پرسش‌شوندگان نشان می‌دهد که در محلهٔ ششگلان نهاد دیگری به غیر از مساجد محله که بتوانند ساکنان آن را در امور مختلف مربوط محله، مشارکت دهند وجود ندارد. مشارکت در تهیهٔ جهیزیه برای زوج‌های

جدول ۴: میزان تأثیرگذاری نهادهای مذهبی در افزایش تعاملات اجتماعی
Table 4: The effectiveness of religious institutions in increasing social interactions

	کاملا موافقم	موافقم	بی نظر	مخالفم	کاملا مخالفم	امتیاز
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب افزایش ارتباط بین ساکنان محله ششگلان می‌شود.	۴۲	۵۴	۲۳	۲۳	۸	۵۴۹
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب افزایش امنیت در محله ششگلان می‌شود.	۳۷	۴۸	۳۱	۲۴	۱۰	۵۲۸
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب بهبود روابط همسایگی در محله ششگلان می‌شود.	۳۹	۴۴	۲۹	۲۰	۱۸	۵۱۶
میانگین امتیاز						۵۳۱

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

جدول ۵: میزان تأثیرگذاری نهادهای مذهبی در افزایش مشارکت‌های مدنی
Table 5: The effectiveness of religious institutions in increasing civic participation

	کاملا موافقم	موافقم	بی نظر	مخالفم	کاملا مخالفم	امتیاز
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب شرکت در گروه‌های فرهنگی و مذهبی محله ششگلان می‌شود.	۳۸	۴۵	۲۲	۳۱	۱۴	۵۱۲
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب مشارکت در کمک به فقرا و تهی‌دستان در محله ششگلان می‌شود	۳۴	۴۰	۲۵	۲۷	۲۴	۴۸۳
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب مشارکت در طرح‌های عمرانی مربوط به محله ششگلان می‌شود	۲۹	۳۹	۳۳	۲۳	۲۶	۴۷۲
میانگین امتیاز						۴۸۹

جوان، کمک‌های مالی به افراد تهی‌دست، برگزاری مراسم‌های عزاداری و شادی و مشارکت در جهت رفع مشکلات محله از مواردی است که در مساجد محله ششگلان صورت می‌گیرد.

میزان تأثیرگذاری نهادهای مذهبی محلهٔ ششگلان در افزایش احساس تعلق به محله، در بین ساکنان آن در جدول ذیل آمده است. همان‌طوری که ملاحظه می‌شود، میزان افزایش احساس تعلق به محله ششگلان در بین ساکنان محله و به واسطه نهادهای مذهبی تقریباً متوسط و تا حدودی رو به زیاد بوده است.

احساس تعلق نسبت به محله در بین پرسش‌شوندگان به واسطهٔ نهادهای مذهبی در رابطه با مسجد سید حمزه به وضوح مشخص بوده است. به گفتهٔ پرسش‌شوندگان، وجود مسجد سید حمزه در محلهٔ ششگلان، مهمترین عامل و نشانه‌ای است که سبب می‌شود این محله به واسطهٔ آن، برای ساکنان دیگر محلات شناخته شده باشد.

۹. تجزیه و تحلیل یافته‌ها و آزمون فرضیه

در این پژوهش، برای آزمون فرضیه و اثبات معنادار بودن رابطهٔ بین حضور در نهادهای مذهبی و متغیرهای پژوهش مربوط به توسعهٔ اجتماع محلی در محله ششگلان، از ضریب هماهنگی کندال و ضریب اسپیرمن استفاده شده است. در ارتباط با متغیر تعاملات اجتماعی، با توجه به ضریب کندال محاسبه شده (۰/۷۳٤)، بین دو متغیر حضور در نهادهای مذهبی و افزایش تعاملات اجتماعی رابطهٔ معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی اسپیرمن (0.78=Rho) نیز این رابطه را تأیید می‌کند. بنابراین، هر چه میزان حضور ساکنان در نهادهای مذهبی بیشتر باشد، میزان تعاملات اجتماعی نیز افزایش می‌یابد.

در ارتباط با متغیر مشارکت اجتماعی، ضریب کندال (۰/۷۱۲) و همچنین ضریب همبستگی اسپیرمن (0.74=Rho) مورد محاسبه با سطح اطمینان ۹۵ درصد و خطای ۵ درصد، معنادار بودن رابطهٔ بین دو متغیر حضور در

جدول ۶: میزان تأثیرگذاری نهادهای مذهبی در افزایش احساس تعلق به محله
Table 6: The effectiveness of religious institutions in increasing the sense of belonging to the neighborhood

	کاملا موافقم	موافقم	بی نظر	مخالفم	کاملا مخالفم	امتیاز
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب شناخت افراد بیشتری از ساکنان محله ششگلان می‌شود.	۲۰	۳۹	۵۱	۲۹	۱۱	۴۷۸
من فکر می‌کنم حضور در مساجد محله ششگلان سبب افزایش علاقه به این محله می‌شود.	۲۲	۴۶	۵۳	۱۵	۱۴	۴۹۷
من فکر می‌کنم حضور در مساجد سبب افزایش کمک به هم‌نوعان در محله ششگلان می‌شود.	۳۳	۶۰	۳۶	۱۶	۵	۵۵۰
میانگین امتیاز						۵۰۸

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

جدول ۷: بررسی رابطه بین مؤلفه تعاملات اجتماعی و نهادهای مذهبی
Table 7: Investigating the relationship between the component of social interactions and religious institutions

		نهادهای مذهبی	تعاملات اجتماعی
Correlation coefficient	نهادهای مذهبی tau_b Kendall's	۱	**۰,۷۳۴
Sig. (2-tailed)		۰	۰,۰۱۱
N		۱۵۰	
Correlation coefficient	تعاملات اجتماعی	**۰,۷۳۴	۱
Sig. (2-tailed)		۰,۰۱۱ .	۰
N			۱۵۰

جدول ۸: بررسی رابطه بین مؤلفه مشارکت اجتماعی و نهادهای مذهبی
Table 8: Investigating the relationship between the component of social participation and religious institutions

		نهادهای مذهبی	مشارکت اجتماعی
Correlation coefficient	نهادهای مذهبی tau_b Kendall's	۱	**۰,۷۱۲
Sig. (2-tailed)		۰	۰,۰۴۱
N		۱۵۰	
Correlation coefficient	مشارکت اجتماعی	**۰,۷۱۲	۱
Sig. (2-tailed)		۰,۰۴۱ .	۰
N			۱۵۰

نهادهای مذهبی محله و مشارکت اجتماعی را نشان می‌دهد.

نتایج حاصل از آزمون کندال برای سنجش معناداری بین دو متغیرحضور در نهادهای مذهبی و افزایش حس اعتماد به ساکنان محله، ضریب (۰/٦۱۰) را نشان می‌دهد که این ضریب همراه با ضریب همبستگی اسپیرمن (0.65=Rho) رابطهٔ مستقیم و معنادار بین این دو متغیر را تأیید می‌کند.

نتایج حاصل از آزمون کندال برای سنجش معناداری بین دو متغیر حضور در نهادهای مذهبی و احساس تعلق نسبت به محله، ضریب (۰/٦۷۱) را نشان می‌دهد که این ضریب همراه با ضریب همبستگی اسپیرمن (0.69=Rho) رابطهٔ مستقیم و معنادار بین این دو متغیر را تأیید می‌کند.

جدول ۹: بررسی رابطه بین مؤلفه حس اعتماد و نهادهای مذهبی
Table 9: Investigating the relationship between the component of trust and religious institutions

		نهادهای مذهبی	حس اعتماد
Correlation coefficient	نهادهای مذهبی tau_b Kendall's	۱	**۰,۶۱۰
Sig. (2-tailed)		۰	۰,۰۴۴
N		۱۵۰	
Correlation coefficient	حس اعتماد	**۰,۶۱۰	۱
Sig. (2-tailed)		۰,۰۴۴	۰
N			۱۵۰

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

جدول ۱۰: بررسی رابطه بین مؤلفه احساس تعلق و نهادهای مذهبی
Table 10: Investigating the relationship between the sense of belonging component and religious institutions

		نهادهای مذهبی	احساس تعلق
Correlation coefficient	نهادهای مذهبی tau_b Kendall's	۱	**۰٫۶۷۱
Sig. (2-tailed)		۰	۰٫۰۳۵
N		۱۵۰	
Correlation coefficient	احساس تعلق	**۰٫۶۷۱	۱
Sig. (2-tailed)		۰٫۰۳۵	۰
N			۱۵۰

نتیجه‌گیری

نهادهـای مـذهبی و بـه‌ویـژه مسـاجد در محـلات شـهری، نهادهایی هستند که بـا وجـود اینکـه کمـک‌هـای آن‌هـا در توسعهٔ اجتماع محلی ناملموس است، میزان خدمات آن‌ها و موقعیتشان در ایـن جوامـع، بـر اهمیـت آن‌هـا دلالـت دارد. پژوهش حاضر، بر این پیش فرض مبتنی بود که بین حضور مردم و ساکنان محلات در نهادهای مذهبی و به‌ویژه مساجد محلهٔ ششگلان و مؤلفه‌های توسعهٔ اجتماع محلـه‌ای ارتبـاط معناداری وجود دارد. با توجه به یافته‌های پژوهش هـر چـه میزان حضور ساکنان محله در مساجد محلات بیشتر باشـد، تحقق توسعهٔ اجتماع محله‌ای بـه وسـیلهٔ مؤلفـه‌هـای آن، از جمله افزایش مشارکت شهروندان، احساس تعلق نسبت بـه محله، افزایش میزان تعاملات اجتماعی مابین سـاکنان محلـه و افـزایش حـس اعتمـاد نسـبت بـه همسـایگان و هـم محله‌ای‌های خود بیشتر می‌شود. نتایج حاصله نشان می‌دهد که در سطح ۹۵ درصـد اطمینـان، بـین نهادهـای مـذهبی و مؤلفه‌های توسعهٔ اجتماع محلـه‌ای رابطـهٔ دوسـویه و مثبتـی وجود دارد.

یافته‌ها نشان می‌دهند که ارتباط متقابل هرروزه و کـنش متقابل روزمره در مساجد محله ششـگلان، بـه شـکل‌گیـری نوعی حس اعتماد منجر مـی‌شـود کـه در بازگشـت دوبـارهٔ اعتماد و تداوم کنش‌های متقابل تأثیرگذار اسـت. مسـجد از آن جایی که یک نهاد مردمی است، کاملاً با موضوع مشارکت، پیوند و ارتباط دارد و موفقیت و پویایی آن هم در گرو حضور و مشـارکت مـردم اسـت. مسـجد محلـه، محـل اجتمـاع و زمینه‌ساز وحدت و همبستگی اقشار مختلف سـاکنان محلـه است. مسجد محله حتی می‌تواند به عنوان مسـجد شـورا و نمایندهٔ اجتماع مسـلمانان در محلـه محسـوب شـود و ایـن واحد اجتماعی با برنامه‌ریزی اصولی می‌تواند تأثیر شـگرفی در پیشبرد توسعهٔ محله و رفع معضـلات آن، داشـته باشـد. همچنین مسجد، در ایجاد وفاق و همدلی و ایجاد تعـاملات اجتماعی در بین ساکنان محلات، برای فراهم‌سـازی فضـای کار و تعامل در سطح محله نقش زیادی ایفا می‌کند. در واقع همت عمومی در سطح محلات نیازمند فضای وحدت رویه و همفکـری در پـذیرش اصـل موضـوع و همـاهنگی و همکاری در عمل و اجرای برنامـه‌هـا و انجـام امـور اسـت. مسجد، حداقل روزی سه مرتبه، عموم افراد محله را فراخوانی و روح جمع‌گرایـی و نظـم‌پـذیری را در آن‌هـا تقویـت و بـا انزواطلبی و روحیهٔ بی‌تفاوتی افراد مبـارزه مـی‌کنـد. فضـای مسجد علاوه بر تشویق روحیهٔ همکاری و تحقـق و تشـکیل گروه‌های مردم‌نهاد جهت مشارکت در امور و شئون مختلـف فعالیت‌های اجتماعی و به خصوص فعالیت‌های دینی، زمینـهٔ تجربه آن را هم در خود، فراهم می‌کند.

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]

پی‌نوشت‌ها

1. Bahari
2. Nisha botchwey
3. self improvement
4. empowerment
5. mobilization
6. community capacity building
7. Likert scale

فهرست منابع

احمدیان، محمدعلی و عرفانیان، سمیرا، ۱۳۹۵. بررسی نقش مساجد در توسعه محله‌ای در شهر مشهد. مجله جغرافیا و توسعه فضای شـهری. سال دوم، شماره اول: ۹۳-۱۱۰.

پیران، پرویز، ۱۳۹۲. مبانی مفهومی و نظری سرمایه اجتماعی، چاپ اول، تهران: نشر علم.

تقوایی، علی اکبر و معروفی، سکینه، ۱۳۸۹. ارزیابی نقش مساجد در ارتقاء کیفیت محیط. فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری. شماره ۲۵: ۲۱۹-۲۳۱.

شایگان، فریبا، ۱۳۸۹. تبیین جامعه‌شناختی مشارکت مردم در مساجد. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

عباس‌زاده، شهاب، ۱۳۹۲. بررسی و تحلیل مؤلفه‌های تأثیرگذار بر بهبود کیفیات فضایی پیاده‌راه‌ها به منظور افزایش سطح تعاملات اجتمـاعی. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری. شماره ٤: ١-١٠.

ملاحسنی، حسین. ۱۳۸۳. سرمایه اجتماعی در سطح محله، تهران، همایش توسعه محله‌ای ـچشم‌انداز توسعه پایدار شهر تهران.

مهندسین مشاور نقش محیط، ۱۳۹۱. طرح توسعه و عمران شهر تبریز. جلد چهارم(شناخت شهر).

موظف رستمی، محمدعلی، ۱۳۸۲، آیین مسجد. جلد سوم: مدیریت، اجزا و عناصر و آسیب شناسی مساجد، تهران: نشر گویه.

منابع انگلیسی

Abaszadeh, SH. 2013. Exploring and Analysing the influential factors on spatial quality improvement of sidewalks in order to enhancing the social interactions, *Urban Studies Journa*l, No. 4, pp. 1-10. [In Persian]

Ahmadian, M. 2015. Exploring the role of mosques in local development in Mashhad city, *Geography and urban space development*, Vol. 2. Issue 1, pp. 93-110. [In Persian]

Arnstein, Shery.R. 1971. *A Ladder of Citizen Participation* .Journal of the Royal Town Planning, Vol (2).

Bahari, Ch. 2016. *Exploration of the role of mosques in community development: Malaysian experience*. 3rd International Conference on Arabic Studies and Islamic Civilization. 422 – 436

Botchwey, N. 2005. *The Religious Sector Presence in Local Community Development*. Journal of planning Education and Reserch 27: 36 - 48

Deller, S.D. and Shields, M. 1998. *Economic impact modeling as A Tool for Community Economic Development*. Pennsylvania State University: 1-9.

Grant, H. 2006. *Planning the Good Community: New Urbanism in Theory and Practice*. Routledg: London and Newyork.

Green, G.P and Haines, A. 2002. *Asset Building and Community Development*. Sage Publications: USA.

Kretzmann, John P., & McKnight, John L. 1993. *Building Communities from the Inside Out: A Path Toward Finding and Mobilizing a Community's Assets*. Chicago, IL: ACTA Publications.

Mollahasani, H. 2006. *Social capital in neighbourhood scale*, Tehran, community development festivals. [In Persian]

Movazaf Rostami, M. 2005. *Mosques Tradition*, Third Vol.: Management elements and Pathology of Mosques, Gooyeh Publisher, Tehran. [In Persian]

Naghshe Mohit consulter, 2012, *master plan of Tabriz*, fourth Vol. [In Persian]

Phillips, R and Pittman, R. 2009. *An Introduction to Community Development*. Routledg: London and Newyork.

Piran, P. 2013. *Conceptul and theoretical basics of social capital*, Science Publesher, Tehran. [In Persian]

Shayegan, F. 2010. *Sociological Explanantion of public participation in mosques*, Sociology Publisher, Tehran. [In Persian]

Sullivan, L.H .1998. *Moving mountains: the principles and purposes of leon Sullivan*. Valley Forge, PA: Judson

Taghvayee, E., Maroufi, S. 2010, Assessment of moques role in improving environment quality, *Urban Management Journal*, No. 25, pp. 219-231. [In Persian]

[DOI: 10.29252/ciauj.5.2.37]